

AXEL DAM

LÆREBOG I
RETSMORAL

MOTTO: ENHVER SIT

KØBENHAVN
JUL. GJELLERUPS FORLAG
1917

INDHOLD

	Side
Retsmoralens Nødvendighed	7
Retsmoralens Grundsætning	9
Retsmoralens Bud	11
I. Du maa ikke øve Vold	11
II. Du maa ikke stjæle eller bedrage	16
III. Din Tale skal være retskaffen	22
IV. Du skal holde dine Løfter	25
V. Du skal gøre din Uret god igen	29

RETSMORALENS NØDVENDIGHED

HVIS vor Opførsel kun angik os selv, vilde der ingen Moral være Tale om. Handlinger, som kun gavner eller skader en selv, kalder man kloge eller dumme. Moralen er Læren om den rette Opførsel mod vore Medmennesker. Herom har vise Mennesker, lige fra de ældste Tider, udtalt deres Meninger og Erfaringer, deres Raad og Tilskyndelser, ofte i Ordsprogets korte og fyndige Form, f. Eks. i Religionernes hellige Bøger, hvor moralske Bud og Forbud gerne fremsættes som Udtryk for „Guds Vilje“.

Det er derfor ikke nye Sandheder og Opdagelser, en Lærebog i Moral kommer til at indeholde. Den skal kun samle, sigte og overlevere til den opvoksende Slægt saa kort og klart som muligt de moralske Sandheder, som har almindelig og utvivlsom Gyldighed.

Mange af de overleverede Meninger og Leveregler hviler dog paa en eller anden

bestemt Tro, som ikke deles af alle Mennesker. Og da det ene Menneske ikke kan tvinge det andet til at antage sin Tro, kan man ikke gøre sine egne Meninger, om hvad der er Guds Vilje, til Rettesnor for, hvad man har Ret til at kræve af sine Medmennesker, lige saa lidt som man kan føle sig selv forpligtet til at rette sig efter hvad *andre* tror.

Hvad enten man er troende eller ikke troende, er man derfor interesseret i at opnaa Enighed om visse *gensidige Pligter og Rettigheder*, hvis man da overhovedet vil leve i fredeligt Samkvem ogsaa med anderledestroende.

Men denne Enighed kan da kun komme til at angaa det fælles menneskelige, den almindelige Hæderlighed eller Retskaffenhed, ikke de højeste Idealer for en religiøs eller etisk Livsførelse.

Uden at underkende Betydningen af højere Idealer, der vil føre Menneskene længere i etisk Udvikling end til simpel Retskaffenhed, fremtræder Retsmoralen som en Paamindelse om, at vi i vore Bestræbelser for at naa *længere* ikke glemmer, *hvor nødvendigt det er først at naa saa langt*.

RETSMORALENS GRUNDSÆTNING

Enhver sit!

MENNESKENE kan leve i Fred med hinanden paa den Maade, at de slet ikke har noget med hinanden at gøre, men enhver passer sit.

Hvis man ikke vil nøjes med at passe sig selv, men ønsker at nyde godt af andre Menneskers Selskab, deres Evner, deres Arbejde eller deres Ejendom, da kan dette kun ske paa to Maader, enten gennem Magt og Tvang eller gennem frivillig Overenskomst.

Den første Maade ligger udenfor Moralen og skal ikke drøftes her. Dette Rovdyrstandpunkt kræver hverken Begrundelse eller Gendrivelse, da det ikke tilstræber Gensidighed og derfor ikke paakalder Anerkendelse fra Modpartens, fra den underkuedes Side. Det er det Standpunkt, Tigeren indtager overfor det Bytte, den faar Lyst til, og det, som Tyskland indtager overfor andre Stater, der er det underlegne i Magt, f. Eks. Belgien.

Tvang og Underkuelse kan aldrig være gensidig. Derimod kan to, selv om de ikke netop er lige stærke, se deres Fordel ved ikke at spille deres Kræfter paa indbyrdes Kamp om Livsgoderne, men enten arbejde i Fællesskab og dele Udbyttet eller gensidig respektere hinandens Ret til at beholde i Fred, hvad hver især frembringer.

Som almindelig Regel for frivillige Overenskomster er der kun een eneste Grund-sætning, som egner sig til gensidig Rettesnor, fordi dens Overholdelse ikke medfører Tab for nogen af Parterne, nemlig: lige for lige, Vederlag for Ydelse. Det betyder, at man intet maa tage fra sine Medmennesker, men kun modtage, hvad de er villige til at yde en for det Vederlag, man byder dem, eller som de selv forlanger.

Kun hvor der allerede er gjort Brud paa denne Regel, kan den forurettede med Magt tage sit eget tilbage. Derved bryder man nemlig ikke, men genopretter netop den retfærdige Fordeling: enhver sit; thi hvis Regelen: lige for lige i Vederlag og Ydelse skal opretholdes, maa det, der er taget uden Vederlag, ogsaa tilbagegives uden Vederlag.

RETSMORALENS BUD

I. Du maa ikke øve Vold!

DET første Bud i Moralen bliver da et Forbud mod al Vold og alt Røveri, ligesom at tage Livet af et Menneske til at tage den mindste af de Glæder, der giver Livet Værdi. Moselovens Bud: Du maa ikke slaa ihjel, udvides allerede i Luthers Forklaring til, at vi ikke maa gøre vor Næste nogen Skade eller Fortræd paa hans Legeme, men endog skal hjælpe ham i al Nød og Livsfare.

Der er imidlertid et Spring mellem det ikke at gøre Fortræd og det at *yde Hjælp*, et Spring, som Retsmoralen ikke kan være med til at gøre til en ubetinget Pligt. Det første er et Forbud, som det er min Skyldighed at overholde, det andet er Tjenester, som det medfører Taknemligheds-gæld at modtage.

Hvor et Menneske er i ligefrem Livsfare, vil de fleste føle det som en Pligt at yde Hjælp, især naar man ikke derved bringer

andet Offer end lidt Tid og Ulejlighed. Man vilde stemple sig selv som et haardt og ufølsomt Menneske ved roligt at være Vidne til en Ulykke, som man føler sig i Stand til at afværge. Man vilde føle sig medansvarlig i Ulykken, selv om man ikke har fremkaldt den. Og i samme Grad, som man er forvisset om, at enhver vilde have ydet en Hjælp, hvis man selv havde været i den ulykkelige Sted, vil man føle sin Opførsel som et Brud paa de gensidige Forventninger, Mennesker stiller til hverandre.

Det at yde Hjælp vil være saa stærk og saa nærliggende en Tilskyndelse for ethvert retskaffent Menneske, der har Respekt for sine Medmenneskers Ret til at leve, at Beregningen om bestemt Vederlag for denne Hjælp eller Overvejelser over, at man ikke *skylder* dette fremmede Menneske nogen Tjeneste, slet ikke vil gøre sig gældende.

Man vurderer jo ikke sine Medmennesker alene efter Retsmoralens Krav. Og her er netop et Tilfælde, hvor man er udenfor de klare Overenskomstens Omraade.

Selv i det Tilfælde, hvor et Menneske selv ønsker at berøve sig Livet, og hvor man altsaa ved at redde ham med Magt gaar imod vedkommendes Selvbestemmelsesret, maa

Hjælpen betragtes som et Slags Nødværge. Man vil værge sig imod den fremtidige Følelse af at have haft et andet Menneskes Liv og Død i sin Magt og roligt have set ham berøve sig Livet.

Man kan dog aldrig vide, om Selvmordsforsøget ikke skyldes en Sindets Formørkelse, saa den reddede bagefter vil være en taknemlig for, at man greb ind med Magt. I hvert Fald afskærer man jo ikke vedkommende Muligheden for senere at udføre sin Plan. Og en Selvmorder paafører da ogsaa andre en uhyggelig Lidelse ved at udføre sit Selvmord i deres Paasyn, en Lidelse, som det er hans Pligt at forskaane dem for, og som det i hvert Fald er naturligt og forstaaeligt, at de værger sig mod ved at lægge sig i Vejen for hans Selvmordsplaner.

Hertil kommer saa, at Selvmord i de allerfleste Tilfælde er ensbetydende med at lade fra en Række Forpligtelser, altsaa berøve en Uret, som det er berettiget at forhindre med Magt. Det er vistnok de færreste Selvmordere, der ikke efterlader sig uindløste moralske Forpligtelser, som burde tvinge dem til at fortsætte Livet.

Ligefremme Mord, hvorved man saa at sige med eet Slag gør Ende paa et Menneskes

Liv, hører jo blandt civiliserede Mennesker i samme Stat til Sjældenhederne. Derimod er den Ødelæggelse af Livet, som sker stykkevis gennem Paaførelse af Ærgrelser og sjælelige Lidelser, det alleralmindeligste af alle Overgreb mod Næstens Person.

De saakaldte blaserede, d. v. s. de, der er overmætte af kostbare Nydelser, begaar ofte Uret ved at ødelægge de mindre blaseredes Evne til at glæde sig, f. Eks. naar man haaner et Menneske for, at det kan glæde sig over „saa lidt“. Børns Vigtighed overfor mindre Børn giver sig tidt Udslag i saadan Overlegenhed og Foragt for de Glæder, de selv er vokset fra som tilbagelagte Stadier.

Dræb aldrig et andet Menneskes Glæde, naar det ikke er nødvendigt, d. v. s., naar ikke en ligefrem Pligt byder det, f. Eks. naar det er Glæde over noget ondt, en Glæde, som koster andre Sorg.

At Glæden beror paa en Vildfarelse eller Indbildning er ikke Grund nok til at ødelægge den. Mange af vore Glæder hviler kun paa en Tro, ikke paa Viden. Den Tro eller Indbildning, som gør et Menneske glad, er dets Ejendom; og har man kun Tvivl og Fortvivlelse at byde som Vederlag, da bør man i hvert Fald ikke ukaldet paatage sig

det Ansvar at berøve Mennesker de Tanker og den Tro, der trøster dem eller gør dem lykkelige.

En anden Sag er det, naar man spørges til Raads, da bærer Spørgeren selv Ansvaret for, om de Oplysninger og den Viden, han faar, er ham til Glæde eller til Sorg.

Heller ikke er man af Hensyn til anderedestroende forpligtet til at hemmeligholde sine Meninger, selv om disse kan virke nedbrydende paa andres Tro og Livsglæde. Det er kun den paatrængende og nærgaaende personlige Paavirkning, der er et Overgreb.

Man har Ret til at virke for den frivillige Tilslutning til ens Ideer og Meninger; og de, der frygter disse Meninger, har Ret til at lade være at høre paa dem eller læse om dem.

Budet om ikke at slaa ihjel, bliver i videste Betydning et Bud om at respektere andres Ret til ikke blot at leve, men at leve efter egen Lyst og Trang, saalænge de ikke derved formener andre at gøre det samme. Respekten for andres Liv bliver da *Respekt for andres Selvbestemmelsesret*.

II. Du maa ikke stjæle eller bedrage!

Livet kan ikke leves og vedligeholdes uden ved ydre Midler, som maa hentes fra Jorden og dens Frembringelser. Dette kræver Arbejde. Hvad der ikke har kostet menneskeligt Arbejde, har det ene Menneske ikke mere Ret til end det andet. Naturen følger selv Retsmoralens Grundsætning: lige for lige, Vederlag for Ydelse. Den giver sine Skatte til dem, der udfører det Arbejde at høste dem, at udvinde dem, at bearbejde dem.

De Livsgoder, som enhver uhindret af andre kan tage uden særligt Arbejde eller Ulejlighed, f. Eks. Luften, vi indaander, og til Dels Vandet, hvor der er nok af det, har derfor ingen Salgsværdi mellem Mennesker. Det er nemlig Arbejdet, ikke Stoffet, man betaler. Selv et Stof som Guld har kun sin store Værdi, fordi det er saa vanskeligt at finde det og fremdrage det. Hvis det laa i Massevis paa alfar Vej og kunde tages uden møjsommeligt Arbejde med at søge det, vilde det være billigt at købe.

Den, der beholder sit Arbejdes Frugter, tager intet fra andre; han faar kun Vederlag for ydet Arbejde og bestemmer selv i Forvejen, om Udbyttet er Arbejdet værd. Hvis

ikke kan han lade være at udføre det og tager heller ikke derved noget fra andre.

Men hvis Mennesker fødes paa en Jord, hvor alt i Forvejen er beslaglagt af andre, der ikke blot kræver Vederlag for de Lettelse, de ved deres Arbejde har skabt for Fremdragningen af Jordens Rigdomme, men betragter selve Kilden, Raastoffet, Jorden som deres private Ejendom, da er disse ny tilkommende Mennesker afskaarne fra at skaffe sig et Udbytte af deres Arbejde, der svarer til deres Ydelse. Naar de af Besidderne af Jorden maa tilkøbe sig en Arbejdsplads at staa paa og Stof at arbejde med, er deres Arbejdsevne og Arbejdsvilje ikke mere værd end et Liv uden Levnedsmidler. Man kan ikke under gensidig Frihed forhandle om Prisen. Den, der har alle Livsfornødenhederne, kan gøre de andre til sine Slaver.

Hvor Menneskenes lige Ret til Jorden ikke længer anerkendes, der er det retfærdige Forhold mellem Arbejde og Udbytte afskaffet. Arbejdet er blevet en Vare, der kun kan udnyttes af den, der raader over Adgangen til Arbejds materialet og kan derfor købes for Sulteløn.

Den eneste Ordning, der nu muliggør moralske Arbejdsforhold paa Jorden, er Aner-

kendelsen af alles lige Ret til Naturens Goder; men da ikke alle i lige Grad personligt kan udnytte disse Goder, kræver Retfærdigheden, at denne Forret betales af dem, der bruger den, til det øvrige Samfund, saa Værdien i samme Grad kommer dem til gode, der afstaar fra selv at benytte deres Andel.

I Stedet for at det nu er Arbejderen, der maa sælge sig til Jordbesidderen, bliver det Arbejderen, der køber Besiddelsesretten mod Vederlag til Samfundet og saaledes selv hører det fulde Udbytte af sit Arbejde.

Det Bud: „Du maa ikke stjele“ har de bestaaende Samfundsforhold i den Grad forsyndet sig imod, at man gennem Aarhundreder har frataget eller forholdt største Delen af Menneskene — endog de ufødte — deres Medejendomsret til Jorden. Af historiske Grunde maa dette Bud derfor have den Tilføjelse: Du skal tilbagegive det stjaalne til de retmæssige Ejere, d. v. s. Jorden til Menneskene, Fædrelandets Jord til det samlede Folk, der bebor den.

Opretholdelsen af de saakaldte Godsejeres og Grundejeres Ret til at beskatte deres Medmennesker gennem stigende Grundrenter, er et fortsat Tyveri fra Folket. Det er Vederlag uden Ydelse eller reitere Vederlag

for et Gode til en, der ikke har frembragt dette Gode.

De Evner, det ene Menneske har faaet forud for det andet, f. Eks. kunstnerisk, videnskabeligt eller praktisk Geni, er ganske vist ogsaa en Naturgave, et Gode, som vedkommende ikke selv har skabt; men der er den store Forskel, at man ved at udnytte det ikke tager noget fra andre, og ingen anden kan tage det fra en og udnytte det uden ens Medvirkning. Intet Menneske tvinges nogen Sinde til at betale et Geni mere for at nyde godt af hans Frembringelser, end man selv anser denne Nydelse for værd.

Enhver Handel, der foregaar uden Tvang og uden Bedrag, d. v. s. uden at Varens sande Egenskaber skjules under falsk Varetegnelse, falske Foregivender eller Fordølgelse af dens Mangler, finder sin rette Pris gennem Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel. Kun under visse særlige Forhold, hvor f. Eks. en særlig Nødstilstand gør Behovet for en Vare særlig stort, kan den, der har Varen, forlange en Pris, der langt mere end opvejer det Afsavn, det er ham at afstaa Varen.

Saadan Spekulation i andres Nød er det man kalder Aager. Selv om den druknende

gerne giver alt hvad han ejer, selv en hel Formue, for at faa en hjælpende Haand, idet Livet for ham er mere værd end Formuen, har den, der modtager Formuen som Betaling for sin ubetydelige Haandsrækning, dog opført sig som en Røver, der benytter sig af en andens Nød til at tage mere for sit Arbejde, end det er værd, tage en Høst, der ikke staar i Forhold til, hvad han har saaet.

Egentlig Tyveri anses for saa vanærende, at det selv i en Moralbog næsten er fornærmeligt at formane Folk til ikke at stjæle. Som saa selvfølgelig anerkendes dette Bud. Men i Virkeligheden gør mange Mennesker, som anser sig selv for hæderlige, sig dog skyldige i en Mængde Handlinger, som for den, der maa bære Følgerne, er ganske det samme, som om han ligefrem var bleven bestjaalet.

Enhver Ødelægelse af en Ting, der tilhører en anden, er jo for denne ganske det samme Tab, som om Tingen var bleven stjaalet.

At laane en Ting uden at levere den tilbage er Tyveri.

At slaa noget i Stykker uden at erstatte det, ja uden saa meget som at meddele Ejermanden det, er Tyveri.

At tage fuld Betaling for et Arbejde man ikke har udført efter den Aftale, som var Forudsætningen for den aftalte Pris, er Tyveri eller Bedrageri.

Forskellen paa Tyveri og Bedrageri er kun den, at man kalder det Tyveri at berøve en noget, han allerede ejer, Bedrageri at give ham noget andet end det man har lovet eller forudsætter, at det modtagne anses for, f. Eks. falske Penge i Stedet for ægte, Messing i Stedet for Guld, slebet Glas i Stedet for Diamanter.

Saasnart man udvider Brugen af Ordet Tyveri fra at gælde Penge og Varer til at gælde baade materielle og aandelige Livsgoder, bliver der en Mængde Former for Tyveri, som man maa vogte sig for at begaa.

F. Eks. Tyveri af andres Tid. Ganske utilsløret er dette Tyveri, naar man ved Ufærdighed med Aftaler lader andre spille deres Tid med at vente paa en. Der behøves ingen fin Taktfølelse for at se det utilbørlige i at narre andre gennem sit Sløseri og sin Upaalidelighed.

Derimod hører der fin Taktfølelse til at mærke, naar ens Selskab er en anden til Besvær; thi Hensynet til ikke at støde og saare andre medfører jo, at den besværede

Vært ikke saa let kan give den besværlige Gæst et Vink om at gaa.

Ved utidig Kritik — det være sig Bagvaskelse eller sandfærdig Fremdragen af uheldige Sider — at gøre et Menneske misfornøjet med sin Stilling eller sine Omgangsvener uden at yde nogen Anvisning paa at faa noget bedre i Erstatning, er ogsaa et Slags Tyveri.

Kan eller vil man ikke gøre et Menneskes Lod bedre, bør man i hvert Fald ikke gøre ham den, han har, tungere at bære; thi det er kun at hjælpe et Menneske fra Asken i Ilden.

III. Din Tale skal være retskaffen!

Ved Sprogets Hjælp kan Menneskene meddele hinanden deres Tanker og Meninger og Viden, men nogen Forpligtelse til at meddele enhver nysgerrig Spørger, hvad der foregaar i ens Indre, har man selvfølgelig ikke.

„Tanker er toldfri“. At man ikke er forpligtet til at sige alt, hvad man mener, er lige saa selvfølgelig, som at man ikke er forpligtet til at bortgive, hvad man ejer.

Hvis Mennesker aldrig stillede uberettigede

Spørgsmaal, d. v. s. uberettigede Krav paa at faa Andel i andres Viden, behøvede et retskaffent Menneske aldrig at tale Usandhed.

At tie eller tale Sandhed var da det eneste, Valget kunde komme til at staa imellem.

Men Spørgsmaal kan være af den Art, at ogsaa Tavshed, Vægning mod at besvare det, er ensbetydende med en Udlevering af Sandheden.

Derfor finder vi heller ikke i de overleverede Moralbud noget *almindeligt* Forbud mod at lyve eller noget almindeligt Bud om altid at tale Sandhed.

I Moseloven hedder det kun: Du maa ikke sige falsk Vidnesbyrd *mod* din Næste. Det er Løgneren *som Uret*, der forbydes. Og der siges intet om, at man altid har Ret til at tale nedsættende om sin Næste, naar blot man holder sig til Sandheden. Ogsaa det at tale Sandhed medfører Ansvar.

Hvis alt det nedsættende, der med Sandhed kan siges om hvert Menneske, blev udraabt paa Gader og Stræder, vilde Livet tabe betydeligt i Værdi for os alle. Megen Hengivenhed og Beundring, der giver Begjæstring og Livslyst, vilde faa et Knæk. Meget ondt, som nu dør i Fortielse og Glem-

sel, vilde Mennesker da slæbe med sig som en Hemske for deres Forbedring. Ansvar for den Fortræd, der voldes af Bagvaskelse og Sladder, falder ikke blot paa Ophavsmanden (der næsten aldrig er til at finde), men ogsaa paa enhver, der bidrager til at føre Rygtet videre, selv om denne hverken lægger til eller trækker fra. Man kan ingenlunde fralægge sig Ansvar for den Skade, Rygtet anretter paa sin Vej, ved at man ledsager det med en Erklæring om, at man selv tvivler om dets Sandhed. At viderebefordre løs Mistanke er Delagtighed i Æreskænderi. Hvis alle talte fuld Sandhed og kun Sandhed, vilde løse Rygter aldrig kunne opstaa. Hvis alle nøjedes med at sige, hvad de med Sikkerhed vidste, uden at iblande Forvanskninger, Gisninger, Fortolkninger og Tilføjelser, da vilde der være et ubetinget Tillidsforhold mellem Menneskene.

En saadan Tilstand er et Ideal, og det er forstaaeligt, at de bedste Mennesker, de, der har et saadant Ideal for Øje, ogsaa har en saadan Afsky for al Usandhed og en saadan Kærlighed til Sandheden, at de kan glemme, at Sandheden kun er et Middel, som ogsaa kan gøre Fortræd, naar den i en ufuldkommen Verden siges til urette Tid og Sted

eller udleveres til Mennesker, der vil misbruge den i onde Hensigters Tjeneste.

Saalænge Usandhed ikke ubetinget kan undgaas af retskafne Mennesker, uden at de vilde komme til at begaa Uret, f. Eks. røbe Hemmeligheder, som de har en Pligt til at fortie, og som Spørgeren ingen Ret har til at faa at vide, maa Kampen for at holde Usandhed ude fra Menneskers Samliv først og fremmest rette Anklagen og Ansvar — ikke mod dem, der for at være retskafne nødes til at sige Usandhed — men mod dem, der ved uberettigede Spørgsmaal bringer andre i den Fristelse eller den Nødvendighed at maatte lyve.

Ligesom Forbudet mod at dræbe og mod at stjæle udspringer af Agtelse for andres Selvbestemmelsesret og Raadighedsret over deres eget, saaledes maa ogsaa Agtelsen for andres Raadighed over deres Viden og deres Tanker holde en tilbage fra at underkaste sine Medmennesker uberettigede Forhør. Kun da kan Pligten til at tale Sandhed opretholdes.

IV. Du skal holde dine Løfter!

Alle de almindelige moralske Forpligtelser, der er omtalte i det foregaaende, Reglen om

ikke at dræbe, stjæle, bedrage eller lyve er kun Udtryk for, hvad Mennesker skal lade være med i deres gensidige Samliv, for at dette kan foregaa i Fred. Ingen taber noget, som han i Forvejen ejede, ved at overholde disse gensidige Forbud.

Vil man, uden at nogen lider Tab derved, nyde Fordel af Samlivet og Samarbejdet med andre Mennesker, da maa Udvekslingen af saadanne Fordele hvile paa gensidig frivillig Overenskomst.

At Fordel for den ene Part ikke betyder Tab for den anden, beror paa, at Menneskenes Ønsker og Behov ikke er ens. Hvad den ene har til Overflod, kan den anden lide Mangel paa og omvendt. Derfor kan en Ombytning være til Fordel for begge Parter.

Og da de Behov, man kan udveksle, ikke altid falder sammen i Tid, kan en øjeblikkelig Gentjeneste ofte med Fordel erstattes med Forpligtelsen til et fremtidigt Vederlag. Ogsaa saadanne særlige Forpligtelser eller Løfter hviler paa Anerkendelsen af hvert Menneskes Selvbestemmelsesret; thi Magtbud, som med Tvang eller Trusler paalægges en, kan aldrig blive moralske Forpligtelser, selv om den borgerlige Lov kalder dem saaledes, f. Eks. Militærpligt eller Skatte-

pligt. Paatvungne Velgerninger har man ingen Ret til at kræve Vederlag for, da kun et Menneske selv kan afgøre, om det Gode, man modtager, opvejer det Vederlag, der afkræves en, om f. Eks. de Fordele, ens Fædreland venter sig af dets Deltagelse i en Krig, er af saa stor Værdi, at man vil vove sit Liv for at bidrage sit til Opnaaelsen af dem.

Moralens Bud om de særlige Forpligtelser kan samles i det ene: Man skal holde sine Løfter; thi uden Løfte ingen Forpligtelse.

Hvad der er mit med Rette, d. v. s. hvad der hører ind under min Selvbestemmelsesret, kan andre kun faa retmæssigt Krav paa derved, at jeg frivillig forpligter mig til at give dem det mod Vederlag eller som Gave.

Hvor et Løfte foreligger, kan der ingen Tvivl være om, hvad og hvor meget man er forpligtet til. Man er forpligtet til at gøre, hvad man har lovet, hverken mere eller mindre.

Er et Løfte kun givet paa visse Betingelser, falder selvfølgelig Forpligtelsen bort, naar Betingelsen ikke opfyldes. I en gensidig Overenskomst er man saaledes løst fra sin Del af Forpligtelsen, naar den anden Part har svigtet sin.

Som stiltiende Forbehold maa dog stadig underforstaas saadanne Betingelser, som slet ikke er til at forudse, og som det ligger ganske udenfor ens egen Magt at afværge, f. Eks. Ulykkestilfælde, Jordskælv eller lignende, som umuliggør Løftets Opfyldelse.

At slige Forbehold ikke behøver udtrykkelig at nævnes, ligger i, at de lige godt eller lige vanskeligt lader sig forudse af Løftets Modtager og af dets Giver. Der er intet for den ene at gøre den anden opmærksom paa.

Derimod er Fortrydelse af et Løfte ingen berettiget Grund til at bryde det. Hvis et Løfte har været saa ubesindigt, at man ikke kan holde det uden at begaa en Uret, der er endnu større end Brud paa Løftet, bør man selvfølgelig bryde det; men det at begaa en mindre Uret for at undgaa en større, fritager en ikke for det Ansvar, den Skyld, der følger med den mindre Uret.

Som Samlivet mellem Mennesker har udviklet sig, er der dog mange andre Maader, hvorpaa man kan forpligte sig, end ved et ligefremt Løfte i Ord.

At bestille Varer hos en handlende er ensbetydende med et Løfte om at betale dem.

At „laane“ er ensbetydende med et Løfte om at levere tilbage, og Glemsomhed er ingen fyldestgørende Undskyldning for at svigte Aftaler og Løfter eller undlade at levere laante Ting tilbage. Det er simpelthen Bedrageri eller Tyveri; thi Grunden er slet ikke, som man foregiver, at man ikke *kan* huske hvad man vil, men at man ikke tilstrækkelig kraftigt *vil* huske, hvad man skal. Det er ikke Hukommelsen, men Samvittighedsfuldhed og Æresfølelse i Retning af Ordholdenhed, det skorter paa, og dette er en moralsk Brist, ikke en Brist i Begavelse.

I hvert Fald bør man da, naar Erfaringen har vist en, hvor daarlig ens „Hukommelse“ er, hellere være saa ærlig at advare andre mod at stole paa den og heller ikke selv letsindigt afgive Løfter, som man ved man plejer at glemme.

V. Du skal gøre din Uret god igen!

Selv uden egentlig at ville det kan man altså — af Glemsomhed eller anden Svaghed eller af øjeblikkelig Lidenskab, som man ikke har Selvbeherselse nok til at tøjle — komme til at begaa Uret, begaa Overgreb

mod andres Person, Ejendom, Navn og Rygte.

Moralens Bud: enhver sit, lige for lige, Vederlag i Forhold til Ydelse, kommer da til at gaa ud paa, at Uretten skal gøres god igen ved Erstatning, der fuldt opvejer Tabet for alle dem, der har lidt under Uretten, og udredes af den, der har begaaet Uretten.

At andre udenforstaaende dækker Tabet paa Grund af Medlidenhed med den, der har lidt det, soner ikke Ophavsmandens Skyld. Dette sker kun, naar Erstatningen udredes udtrykkeligt for dennes Skyld, som en Gave, ikke til den skadelidte, den erstatningsberettigede, men til den erstatnings-skyldige.

De gængse Former for Straf har til en vis Grad udvisket Straffens moralske Karakter, idet man ensidigt har lagt Vægten paa, at Forbryderen kommer til at lide, uden at der tages Hensyn til, om den forurettede faar Erstatning for sit Tab og Oprejsning for den Krænkelser, han har lidt.

I den moralske Opdragelse er det forholdsvist let at faa alle til at anerkende Retsmoralens simple Bud og Forbud, som de er fremsat i det foregaaende.

Langt vanskeligere er det at vække en

saadan Ansvarsfølelse, at man forud for enhver Handling er sig bevidst, at ikke blot de Følger, man har forudset, men ogsaa dem, som man burde have forudset, bør bæres af en selv, saafremt disse Følger betegner Overgreb paa andres Retsomraade.

At være sine Handlinger bekendt, staa ved hvad man har gjort og frivilligt tage Følgerne; d. v. s. Erstatningspligten paa sine Skuldre — det er hvad Retsmoralen indprenter en om den Uret, man har begaaet. Og Indøvelse heri gennem Opdragelse og i Selvopdragelse er tillige en Ansporing til at vogte sig for at begaa ny Uret.

Retsmoralen er ikke først og fremmest en Lære om egne Rettigheder og andres Forpligtelser, men netop om andres Rettigheder og egne Forpligtelser, idet den kan samles i de to simple Regler for Hæderlighed:

- 1) at man skal holde sine Løfter, baade de udtalte og de stiltiende, de direkte og de indirekte, og
- 2) i fuldeste Maal respektere sine Medmenneskers Selvbestemmelsesret over Person og Ejendom, over Anskuelse og Tro.

RETSMORALSK LITTERATUR

- Sev. Christensen*: Naturlig Ret. 1907. 5 Kr. 50 Øre.
Skandinavisk Boghandel.
- Retsstaten. 1911. 5 Kr. Skandina-
visk Boghandel.
- Ret og Uret. 1909. 50 Øre. Skan-
dinavisk Boghandel.
- Etikens logiske Begrundelse. 1912.
1 Kr. Skandinavisk Boghandel.
- Axel Dam*: Vurderingsfilosofi. 1916. 1 Kr. Jul. Gjell-
erups Forlag.
- Opdragelsens Hovedopgaver. 1914. 2 Kr.
Jul. Gjellerups Forlag.
- O. M. Donaldsen*: Borgerlig Hæderlighed. 1911. 25 Øre.
Skandinavisk Boghandel.
- C. Lambek*: Social Retfærdighed. 1908. 1 Kr. 75 Øre.
Gyldendalske Boghandel.
- Sev. Christensen, Axel Dam og C. Lambek*: Rets-
moral i Privatliv og Statsstyre. 1916.
1 Kr. Jul. Gjellerups Forlag.
-